

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXXIII (2025).
Книжка / Issue 1

DOI: 10.54664/GPRB7934

НЕПУБЛИКУВАНИ ПИСМА НА ПОДПОРУЧИК КРЪСТЮ КИРИМОВ ОТ ФРОНТА – 1913 г.

Веселина УЗУНОВА*

UNPUBLISHED LETTERS OF SECOND LIEUTENANT KRASTYU KIRIMOV FROM THE FRONT – 1913

Veselina UZUNOVA

Abstract: Letters from the frontline are an integral part of the military history of any country. They are a first-person account of the course of the war, as in them the servicemen described their daily lives and experiences, along with their hopes for peace and return to their homelands. Such important evidence is represented by the frontline letters of the reserve officer of 10 infantry Rhodope Regiment Krastyu Kirimov, who served during the two Balkan Wars 1912–1913. The letters – 52 in total – were donated to the Regional History Museum – Haskovo in 2022 and a part of them have already been published in the anniversary collection of the museum in Svilengrad in 2023.

Keywords: Second Balkan War 1913, 10th Rhodope Infantry Regiment, Macedonia, military history.

Балканските войни (1912–1913) променят политическата карта на региона, като отслабват османското влияние и водят до преразпределение на територии. Мнозина от участниците в тези войни не се завръщат, погълнати от хаоса на битките, а оцелелите носят тежките белези на преживяното. Във фронтовото ежедневие всеки момент на затишие се използва от оцелелите в окопите мъже, за да напишат поредните си писма до своите близки, известявайки ги, че са живи, че мислят за тях и копнеят да се завърнат у дома. Съхранени в архиви и музейни колекции, проучени и представени в исторически изследвания, писмата от фронта разкриват личните истории на своите автори като се превръщат в свидетелство за издръжливостта на човешкия дух. Такива чувства пораждат и писмата на запасния офицер от Хасково, подпоручик Кръстю Делчев Киримов (1885–1913). Грижливо пазени през годините, те са предадени от неговите потомци на Регионалния исторически музей в Хасково едва през 2022 г. Писмата на подпоручик Кръстю Киримов носят следите на времето – избледнели ръкописни редове върху пожълтели листове, многократното разгръщани и препрочитани, подредени и вързана с

* **Веселина Узунова** – доктор по история; главен уредник отд. „Най-нова история“, Регионален исторически музей – Хасково; България; @ vesselinauzunova@gmail.com

овехтяла червена панделка¹. В продължение на близо десет месеца Кр. Киримов воюва в Балканските войни, през което време изпраща до своите близки 52 писма. От тях 36 са свързани с времето на Първата Балканска война и през 2023 г. са представени в юбилейния сборник на музея в Свиленград „110 години свобода“. Останалите 16 писма са написани и изпратени в периода между примирието и началото на Междусъюзническата война, до трагичната му гибел на 9 юли 1913 г. в боевете при Повиен.

Кръстю Делчев Киримов е роден през 1885 г. в Хасково. Неговият баща Керима Делчо, чието прозвище идва от турски език и означава „добър“ или „щедър“, бил търговец и бакалин през втората половина на XIX век. С течение на времето името претърпява лека промяна, превръщайки се в Киримов – фамилия, която се запазва и до днес. Не са открити конкретни сведения и документи, но вероятно Кръстю е завършил петокласното училище в града, след което е преминал двугодишно обучение във Военното училище, излизайки оттам с чин подпоручик. Интелигентен и добре образован за времето си, както личи от неговите фронтови писма, той по неизвестни причини не остава в армията, а се насочва към семейната търговска дейност. На 17 септември 1912 г., след като цар Фердинанд подписва указа за мобилизация, 27-годишният Кръстю Киримов, заедно със стотици други мъже от Хасковския край, се присъединява към 10-и пехотен Родопски полк. Девет дни по-късно, вече командир на рота, той тръгва по пътя на войната, напълно осъзнавайки нейната справедлива и освободителна мисия [Узунова, В. 2023, с. 96–132].

Кръстю Киримов и неговите бойни другари от 10-и пехотен Родопски полк по време на Балканските войни сътворяват фронтовата история на полка. През 40-те години на XX век славният път на полка е описана от полк. Кирил Христов и полк. Георги Шкодрев в книгата „Бойната история на 10-и пехотен Родопски полк“, която обхваща времето от създаването му през 1885 г. до 1942 г. В годините на социализма тя е включена в списъците на забранените книги и поставена в секретните фондове на библиотеките, което я превръща в библиографска рядкост. В частта за Балканските войни книгата представя събитията хронологично, базирани на полковите дневници, водени от адютанта на 2-ра дружина, подпоручик К. П. Сидеров. В приложения списък на командния състав на полка, включващ 74 офицери, изписани поименно и подредени по чин и длъжност, на 39-то място фигурира името на подпоручик Кръстю Киримов, младши офицер на 12-а рота от 3-а дружина [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 51–52].

Първата Балканска война (26 септември 1912 – 17 май 1913 г.) приключва с падането на непревземаема, според германските военни специалисти, Одринска крепост на 11–13 март 1913 г., което решава изхода от войната [Марков, Г. 2021, с. 190–196]. Десети пехотен Родопски полк участва в обсадата и превземането на крепостта и е сред първите, които минават в тържествения победен марш в Одрин. Затишието, настъпило след превземането на крепостта, е описано накратко под надслова „Затишие пред буря“. В дните на очаквани важни новини за хода на преговорите и края на войната, полкът е разположен на бивак в югоизточната част на квартала Кара-агач. Офицерите и войниците от полка се разхождат из града и разглеждат с любопитство крепостта [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 112–113]. Настъпилата тишина над редутите позволява отдих и на някои от живеещите близо до Одрин български войници е разрешена отпуска, за да посетят семействата си. Две седмици след превземането на крепостта Кр. Киримов изпраща до съпругата си писмо, в което накратко разказва за случващото се около него в настъпилите по-спокойни дни.

27.03.1913 г.

Мила,

Писмото ти получих днес. Понеже си отива за Хасково Яню Василев, баща на К. Янев артелирик в ротата ми, рекох да ти пиша няколко реда. От Одрин без даже да ми кажеш аз

¹ Писмата са приети за обработка и разчитане през 2022 г. и са заведени под инвентарен номер 4678 на фонда на отдел „Най-нова история“ на Регионален исторически музей – Хасково.

си се считах за длъжен да ти взема нещо, но едва от вчера са отворени дюкяните, гдето се продава всичко макар на двойни цени. Дадох днес на Делчо Георгиев пет лева които приберете от майка му Елена Севовица. От към здравето съм прилично, бъдете и Вий всички в къща така. Нищо не си ми писала за тебе. Как си сега по-пооправена ли си или както на портрета отслабнала. А така също и мама как е, защото и тя ми се виждаше на портрета много отслабнала. Също ти свободна ли си или има нещо? Вчера бяхме с музика нашата дружина из града на погребението на дружинния командир Майор Коняров², баджанак на покойния Капитан Ст. Тодоров³.

Поздрави всички у дома
Твой Кръстю

На 31 март воюващите страни постигат примирие, което влиза в сила на 1 април 1913 г. В същото време разногласията между съюзниците около разпределянето на предадените им османски територии се задълбочават. Напрежението между българските и гръцките части вече ескалира до открити сблъсъци, а подготовката на Гърция и Сърбия за съвместен отпор срещу България става все по-очевидна. Въодушевлението и радостта на българските войници от голямата победа са помрачени от достигащите до тях вести за претенциите на съюзниците към завладените български земи. „Всички негодуваха срещу техните алчни апетити и смятаха, че както вървят работите, ще се дойде до нова война. Но заедно с озлоблението против тях, изказваше се и негодуванието срещу българската дипломация, която не е могла да използва големите успехи на българската войска“, отбелязват в книгата авторите на „Бойната история на 10-ти пехотен Родопски полк“ [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 112–113]. Обстановката принуждава българското командване да предприеме решителни мерки и на 5 април, близо месец след славната атака на Одринската крепост, дружините и ротите на 10-и пехотен Родопски полк се отправят към Македония. Те се придвижват с влак по маршрута Софлу – Деде Агач – Гюмюрджина – Ксанти – Драма – Серес, към град Дойран, където местното население ги посреща като освободители. На 10 април полкът тръгва край Дойранското езеро, а на 11 април е вече в град Струмица и навсякъде са посрещани радостно и с цветя. На Великата събота, начело с музика, Родопци влизат в стария град Щип. Великден е и населението на града посреща героите от Одрин с червени яйца [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 116–117]. Кръстю Киримов преживява заедно с другарите си и населението огромната радост от посрещането на полка и подробно разказва в писмото за тържествената церемония, за всеобщата радост, завладяла населението и споделяна от войниците и офицерите от полка. Преживените емоции и желанието да сподели случващото се със семейството си, обяснява по-дългия текст на писмото от 19 април в сравнение с предишните.

Гр. Щип, 19 април 1913 г.

Миличка,

По надълго отдавна не съм ти писал. На 10 того в 10 ч. преди пладне потегляме от гр. Дойран гдето едва полка ни в целий си състав беше пристигнал. След като в най голямата жега прекарвахме в път, изминахме около 35 километра до 9 ч. вечерта, спряхме за пренощуване на открито до едно балканско българско село. От там на 11 того в 7 часа сутринта потеглихме уморени твърде много и за 6 ½ часа едва можяхме да изминем 15 километра и стигнахме в гр. Струмица към 1 и половина часа след пладне. Тук целий град почти излезна да ни посрещне начело с духовенството – Владиката, който държа приветствена реч, а също така държаха кмета и други граждани, въобще прием какъвто не очаквахме, обаче въпреки че града е около 2000 – 2500 къщи, пак останахме да пренощуваме вън от града. Забравих да

² Майор Павел Коняров, командир на 2-а дружина, починал от раните си на 24 март 1913 г.

³ Капитан Станислав Тодоров, командир на 1-а рота, починал от раните си на 9 ноември 1912 г.

кажа, че тук ротата ми вървеше най-най-отпред и бяхме обсипвани с цветя докато минавахме из града. Въпреки че желанието на командира на полка беше да продължим пътя, но понеже половината и повечето от войниците бяха останали назад, биде принуден да ни остави до вечерта там и тръгнахме на другия ден сутринта в 6 часа. 12 того (не се чете) След обяд към 5 ½ – 6 часа пристигнахме до град Радовиш, гдето получихме прием още по-радушен. Наново обсипване с цветя. Нас офицерите взеха по квартири, а също искаха и войниците, но не можело, затова останаха на бивак преди града. Вечерта (Велики Петък) дадоха банкет на всички офицери. На 13 того в 5 часа тръгнахме за гр. Щип, гдето влезнахме към 5 ч. след пладне, посрещнати още по-радушно и засипвани тройно с цветя. Тук вече спряхме движението двете дружини. Вечерта срецу Велик ден дадоха банкет, след което вземаха нас по квартири, от гдето не ни пуцаха и на другия ден, като ни канеха и на обяд и вечеря, разбира се ний от нямай що отивахме, приети твърде радушно, понеже тука е чисто български край.

На другия ден отидох с команда около 200 души на черква в българската махала. На всички войници дадоха по 2 яйца и веднага ги разграбиха за обяд и някои се разсърдиха че нямало за тях войници – гости. Мен взеха на гости в една богаташка къща и почнаха да развеждат от къща в къща, просто на ръце ни носиха, така са радостни като ни видяха. През другите дни пак ни канят постоянно на обяд и вечеря, но ний си нагласихме дружинна кухня и там се храним. Поръчах си дрехи и днес – утре ще ми ги ошият. Само си нямам шапка, но (не се чете) да пратя войник от София да ми вземе.

Много се отдалечаваме, че (не се чете) ни стана мъчно. Писмата ще трябва да идват през Кюстендил от гдето могат по-скоро да добавят, не поради по-малкото разстояние без железници, а защото през там е по уредена пощата. Град Щип е около 20-25 хил население. Половината турско, малко еврейско и останалото чисто българско. Когато пишете ще пишете на адрес: Кръстю Киримов, запасен подпоручик, гр. Щип.

Никола⁴ искал да доди, но кой знае как ще може да върви около 100 – 105 километра пеша от старата българска граница. Аз самия нямам нищо против това, защото ако доди ще намеря квартира и ще ми бъде гост там, а не на бивака, гдето съм сега, но негова работа пак. Засега стига толкова да не ти дотегна.

Тук чухме че скоро ще се подпише, дано да е вярно, та ако не ни пуснат веднага, то да може и Вий да додете и се расходите до тук. Испратих ти телеграма на 13 того от тук. Получи ли я, не ми отговаряш.

Твой, Кръстю

През следващите повече от шестнадесет дни полка остава в гр. Щип, но Кр. Киримов не изпраща писмо на съпругата си, вероятно поради служебни ангажименти, които не споделя с нея. В писмото си от 6 май, написано в телеграфен стил, той съобщава единствено, че се срещат непрекъснато със сръбски офицери, които „искат да дружат с тях“. Два дни по-късно на 8 май той отново пише писмо до дома, с което съобщава, че е все още в Щип и не изпитва никакви лишения. Въпреки това, всички очакват с нарастващо нетърпение подписването на споразуменията със съюзниците за разпределяне на придобитите територии.

Гр. Щип, 6 май 1913 г.

Миличка,

Писъмцето излязло изпод твоята ръка на 17 IV получих едва на 30 IV защото Димитър Василев фелдфебел се бавил много из пътя. Както знаеш далече сме и може би по-рядко писма ще дохождат, но прощавай за това. Когато ми се е отдавало случай веднага съм писвал и пак ще пиша, защото съм част от цяло, съставено от двама ни. Други по-близки не мога да имам от теб и домашните ми, за това и за други не мога да мисля. Колю ми беше телеграфи-

⁴ Никола Киримов е по-малкият брат на Кръстю Киримов.

рал че ще тръгне в понеделник и чакаше за вторник след обяд да му изпратя коня на последната гара Гюешево. Аз изпратих коня в Кюстендил сутринта на уреченото време да стигне на гарата и посрещне Коле. В понеделник обаче като беше заминал коня, получих телеграма от Коле иска (не се чете) и понеже не знаел къде да търси коня Колю биде принуден да върви пеша и измине за 2 дена път, който войската не могат да вземат за 4 дена, но нейсе пак нали е здраве нека и той да опита малко пешеходството. Като дойде почти се беше расчекнал, но много скоро се съвзе. Ний тука постоянно се събираме с Сръбските офицери, защото постоянно идват и искат да дружат. Дребни инциденти станаха вече няколко и наши войници им дават да разберат, че не ги бръснат твърде – твърде и че ако предизвикват може да ги исхвърлим като парцал от този град, гдето те са малко по-малко от нас. Много пак сръбски войници се събират с наши и се черпят. Мира с Турция тука се учим че е вече почти свършен, само че окончателно не е разпишен още въпроса за подялбата на завзеятата Македонска област от сърби и гърци. Надяваме се силно че всичко ще се изглади по мирен начин. Но това не ни накарва да не се готвим за война евентуално. Браво на теб, ти си била много кураждлия та си раздимиавала заедно с Уйко Петра пчелата, която както Колю ми разправя била много хубава. Ще ми простиш нали, че макар без теб ходя на вечеринка и играя хоро. Ти си свободна и можеш да ходиш на каквито и да е увеселения, както знаеш аз това ни най-малко не съм ти забранявал.

Приеми поздрава ми и поздравя всички в къщи.
Твой, Кръстю

8 май, гр. Щип

Миличка,

Макар че преди два дни т.е. на 6 Май изпратих Коле от тук и по него ти пратих писмо пак счехот като неизлишно ако ти изпратя и това по Петър Жеков, който по работа идва в Хасково. Все съм си добре, но започна от ден на ден все повече да ни тежи това неопределено положение и чакаме с трепет подписване на мира и от другите съюзници, та да можем да се съберем и продължим дружен живот, стига този усамотен живот. Никакви лишения не чувствуваме, а само както ти казах смуцава ни неопределеното положение. Както и Колю ще ви разправи от няколко дена сме в нова наша си къща – земянка, добра и изложена на изток и юг. Черешите има в изобилие.

Само четири дни по-късно полкът вече се намира в гр. Кочани и Кр. Киримов пише на 12 май от там поредното писмо до съпругата си. В него, наред с написаните обикновени ежедневни неща, той изразява надежда, че споровете със Сърбия ще се решат по „дипломатически ред“.

Следващите пет писма, написани от Кр. Киримов в периода 12–24 май, са пропити с надежда, че близките му ще могат да предприемат пътуване и да се срещнат. Вероятно копнежът по семейството го подтиква да обмисля различни варианти, които биха могли да направят семейната среща възможна. След 27 май военната поща по някакви причини не доставя навреме писмата до полка, който е разположен вече в с. Чешиновци, близо до гр. Кочани. Кр. Киримов тъгува за малкия си син, когото не може да види и да прегърне, и настоятелно моли съпругата си да му пише по-често.

Кочани, 12 май 1913 г.

Миличка,

Писмото ти от 25 Април както и телеграмата от вчера получих. Вярвам че ти до сега да си получила вече писмата от мен пратени по Коле и по колоездача Петър Жеков. От към здравето аз съм добре само че се безпокоя за Коле, дали не се е (не се чете) някак из пътя и оставането му до мен да не стане пак причина за заболяване. Аз съм добре и сега се малко по-натъкмих. Направих си куртка и панталон зелени, шапка и сабля ми донесе Колю, така щото отдолу замязах на човек в смисъл де на офицер, защото знаете че не мязах ни най-малко на такъв като си додох в Хасково с войничката куртка и панталони и онази смачкана избледняла фуражка. Тук поне ще може да се живее добре, намира се всичко за ядене, а пък гостоприемството на българите, които тук са бошинство не може да се опише. Аз съм заедно с младши офицер подпор. Русев от Харманлий в квартирата на най богатия човек в този край. Постелки и завивки от тях, чистота отлична. В този град нямаше сръбска войска както в Щип, но имаше вече втори случай дезертьори сръбски войници, да се предават на нашите власти. Значи войната не почната, а пленници започваме да имаме и от сръбската армия. Изглежда че ще мчат по дипломатически ред да се уредят всички спорни въпроси между България и съюзниците ѝ, но пак ще се чака и ще видим. Батето Янко е добре и е шен, а бай Анастас пак отиде при Капитан Шишманов на работа и като такъв ходи по селата та събира военни добитъци, прибрани от българското население от избягалото турско население.

Забравих да ти пиша че получих пратените гащи (шиити от твоята ръка), а също и курабетата, които додоха добре. Като ми пишеш изпрацайте писмата на адрес какъвто бе на телеграмата ти от вчера, а именно през Кюстендил, Подпоручик Киримов, втора дружина, гр. Кочани, Македония. За да могат по такъв начин да идват за 4-5 дена от Хасково до тука. Ако можете се нагласи с Икономова⁵ тука може да додете ако се наемате 80-90 километра от Кюстендил до тук да яздите на коне.

Забравих да ти кажа, че снощи имаше и вечеринка гдето бяха канени всички граждани в едно училище, каквото ний в Хасково нямаме. Играхме и танцувахме до 2 часа след полунощ, за което кусур няма да ми връзваш, нали миличка. Какво да правим, (не се чете) кое с вино, ракия или веселие с пение и игране (писмото продължава много нечетливо).

Гр. Кочани
17.05.913 г.

Мила,

Друго писмо то теб освен това от 25 април до сега не съм получил, макар че аз вече толкоз пъти ти пиша. Не те ли е страх че може да се забравим и залюбя някоя от този край. Да не си ми писала не вярвам, само че сигур пак пишеш дълъг адрес като напр. 5-а рота 10 полк 8-а дивизия гр. Кочани и когато тези работи щом се пишат писмото отива в Дивизията, а от там до полка и по такъв начин писмата вървят с (не се чете) поща още 1 месец от Хасково до тук. Загатвай ми че може Уйко Петър и К. Попов да дойдат до полка, какво стана, ще дойдат ли, аз чакам за това. От към здравето съм прилично. Бъдете и Вий всички в къщи така също. Не ми се обади Колю за пристигането си в Хасково. Дали той не е минавал през гр. Серес когато е ставало там близо голямо сражение между наши войници (младите мак. полкове) с Палихарета.

Обаждайте се по-често ти и Колю. До г-на Подпоручик Киримов, II дружина гр. Кочани Започнаха да пуцат в отпуски по 10 дена но по 1 офицер от дружината, та докато да доде до мен ще отиде два месеца. Тука е дошла на 1 офицер (Соф. Ников) жена му с детето си и ще стои дълго време, та да не те е срам че като додете ще бъдете с Икономовата само.

Приеми поздрава ми и поздравя всички у дома.

Твой Кръстю

⁵ Донка Икономова, съпруга на офицера от 10-ти пех. Родопски полк кап. Михал Икономов

18 май 913 г. гр. Кочани

Мила майко,

Отдавна не съм ти писал, извинявай, то не е от нежелание, ами от немане време поради (не се чете). Сега тук съм на квартира и не мога да се оплача. Много добре съм. Завивки имам и съвсем нови юргани и дюшеци. От гадове⁶ сега сме запазени, не е както около Одрин. Има Балкан разлика. Добре се храним и от към здравето съм добре. Не се грижи никак за мене. Пиша и на Мариолка, ако може заедно елате до София, гдето сигур Бай Михал тези дни ще отиде за 10-12 дена и на идване насам да додете и се разходите към този край, да останете некой и друг ден да видите какви са тукашните хора и как живеем и ний.

Твой син, Кръстю

Гр. Кочани

18.05.913 г.

Миличка,

Писмата ти от 1-вий и 8 получих вчера на 17, благодаря. Честитиха ни за 1 Май, нали че този не е нашия Първи Май, но нейсе аз пък ще (не се чете) с подписан мир между Турция и всички съюзници. От утре започват да пращат по 4 души войници по за 12 дни отпуск та по един от тях изпращам настоящото. Също и по 1 офицер пушат, но 8 души едвам за 100 дена можем се изреди, та до мен надали ще дойде ред, затова аз мисля понеже бай Михал тези дни ще отиде за 12 дена и ще остане в София да си поправи зъбите, та когато ще трябва да се връща насам то заедно с мама или сама да додете до София и с така Донка додиш до тука на расходка. Така я гласим с него да ти телеграфира кога трябва да пристигнеш в София. А тук като стигнете в Кюстендил може или с файтон от там до тука или аз от тука ще дода да ви взема с файтон.

Със сърбите никакви спречквания не сме имали, освен дребни инциденти, гдето спират наши коли и отвеждат лица по некой път. От самият портрет който ви изпратих се вижда че заедно се събирахме в Щип (не се чете) и се фотографирахме.

Тука вчера празника прекарахме доста хубаво. Сутринта имаше парад на всички в града, а след това шествие без войската до читалището им (бивша турска джамия) гдето имаше речи и декламации. След това гдето вън от града на сенки и край река до воденица гдето се гласят да правят за в бъдеще градина. На обяд бяха канени учители и кмета, а след това се виха хора до вечерта, в които играх до насита, вярвам кусур не ще ми вързваи. Както виждаш прекарваме доста весело и убиваме по-лесно времето. Както и в Щип тука пощата иде в седмицата – Вторник, Червъртък и Събота, а отива Понеделник, Сряда и Петък. Дали миличка не ще се свърши тази пуста война та да се съберем и си поживеем пак мирно тих и весел живот.

Приеми сърдечний ми поздрав и поздравя всички у дома.

Целувам те,

Твой Кръстю

Гр. Кочани

22.05.913 г.

Миличка,

Очаквах с вчерашната поща да получа непременно писмо от теб, понеже Колю в писмата си от 13 того ми пишеше, че цяла си да ми изпращаш писмо на 14, където трябваше ако

⁶ Има се предвид въшки

е правилно адресирано да получа непременно с вчерашната поща, обаче такова не получиш. Станахме много далеч, че нуждата от пишене на писма, без да се е получил още отговор става належаща, от което начало и аз като се ръководя седям и пиша. В онзиденното писмо ме питаши как ми са дошли хасените гащи. Додоха много добре, само че много широки, но нищо по талията ще свия. Какво стана с дохождането на уйко Петър и К. Попов към полка ни по работа. Ето случай ако ти се ще да додиш до тук с тях. В онзиденното писмо ти пиша че може Икономов да отиде в отпуска. Това се проточи и той по рано от 2и Юний не ще може да замине.

От към здравето аз тук съм много добре както онзи ден в едно писмо ти се явявам. Вчера като празник бяхме гости на Еленки и Костадинки.

Браво, не ти ли доде на теб поне на ума, ако не на другите да ме поздравите с подписаният мир с Турция. Сега остава вече да се разправяме с брачата⁷ и вече тук наоколо стават престрелки с наши и гръцки патрули. Едно е лошо тук, че започнаха големи горещини и при започване на военни действия епидемията е неминуема.

Приеми поздрава ми и поздравя всички у дома и който пита. Целувам те и също целуни Недялко⁸ за мен.

Твой Кръстю

24 май 913 г. гр. Кочани

Миличка,

Макар че от никого от Вас не получавам писма пак рекох да Ви се обадя. Не зная дали и Вий получавате моите писма, аз пиша почти с всяка поща, а от тук за Кюстендил има с кон (не се чете) поща през седмицата, а именно Понеделник, Сряда и днес (Петък) и дохождат до Кюстендил в Вторник, Четвъртък и Събота. Вчера беше Спасов ден но нищо не разбрахме от него. Занимавахме се с посрещане на нова войска. Става уж нещо с брачата. Но да видим дано някакси по давление на Европейските сили се вразумят някак си и се уреди всичко по мирен начин. Стига толкоз жертви вече. Тук не е имало никаква схватка, както пишат вестниците, но вече с сърбите не се считаме като приятели. Те на (датата не се чете) излезли от Щип и на около 2 часа път от него са окопани на позиция.

Ако е речено ще се видим пак нали. Както и онзи ден ти писах уж пуцат в отпуск но един по един всички офицери кога ще се изредим кой знае. Пусто много далече сме та идването не става за по малко от 4 дена. За живота тук не можем да се оплачем. Хазаите ни са много добри хора, млади с едно дете 7 годишно. Много се стараят да ни угаждат. Направиха сутринта сладко, всяка неделя променят чаршафите на юргана, възглавници, долни чаршафи, въобще от чисто по чисто. Нещо което ний през войната не можехме и да сънуваме.

Дано всичко се свърши с разходка из тези места та да ни остане само спомена от това. Питаши ме за гащите, те додоха много добре само крачолите много широки и малко дълги, но по добре да са такива та да не се (не се чете).

Ти пиши постоянно почти всеки ден, както и аз пиша та да може писмата да ни се разминават. Как си с парите имаш ли си още. Недялко как е расте ли и взе ли да се мъчи да приказва или си е такъв, само мама, баба и чичо да вика.

Приеми поздрава ми и поздравя всички у дома – мама, баба, Коле и Недялко.

Целувам те,

Твой Кръстю

⁷ Така подигравателно българските войници наричат сръбските.

⁸ Недялко е синът на Кръстю Киримов, тогава само на 1 годинка.

Полкът остава в село Чешиновци до 4 юни. В писмата си до дома подпоручик Киримов изразява надежда, че отношенията със съюзниците ще се уредят, без да се стига до война. Въпреки това той споделя сведения за подготовката на българското командване предвид очаквания въоръжен конфликт. На фона на слухове за сражения между съюзниците при Щип, той с тревога отбелязва, че в Сърбия настроенията все повече се наклоняват към преки военни действия. Загрижен за семейството си, той изразява недоволство, че мобилизираните на фронта все още не са получили заплатите и дневните си пари за март, април и май. Освен това споделя тревогите си относно холерната епидемия, която се разпространява сред войниците.

*Село Чешиновци близо до Кочани
27.05.913 г.*

Миличка,

Не помня вече колко писма стана писвам без да получа от Вас какъвто и да е отговор на това, че пощенски влакове не идват от към Хасково до София, та и да пишете писма не могат да добавят. На писмата сега трябва да пишете и 10 полк иначе не могат да ме намерят. Вчера телеграфирах дали сте получили телеграмата не зная. Сега сме може да се каже почти на бойно разположени срещу сърбите и чакаме само сигнал за да се нахвърлим върху тях и ги издушим, като разбира се ако не стане ще бъде много по-добре. На това място сме гдето на 19 того наши кавалеристи са гонили едни сръбски кавалеристи и ранили един сръбски офицер. От към здравето съм много добре. Като че ли напук няма болести, няма нищо. Пиши ми по често, както аз ти пиша. Недей гледа толкова работата, нали знаееш работата свършване няма. Тук се научаваме че с гърците работата върви на уреждане, а пък с тях уредим ли се, ядоха го сърбите, сами да видим какво ще правят. Изглежда по всичко, че Евр. сили се намесват в работите и настройват всички съюзни държави да демобилизират и отправят там за разяснение всичките ни въпроси чрез арбитраж. С този късмет да си се приберем и ний както всички хора по домовете си. Приеми поздрава ми и поздравя всички у дома като целунеш Недялко заради мене.

*Целувки,
твой Кр. Киримов*

Миличка

Сладкото ти писамце от 15 Май получих едва днес, но макар и късно пак благодаря и на него макар много рядко да ти идва на ум да ми пишеш, което разбира се показва колко ти идва на ума за мене. Благодаря ти за съвета да не пия вино като че ме не знаееш до колко вино мога да пия даже и да имам желание да се напия. За нагостяване войниците идва ти на ум, не чакам да го направя при некой тържествен случай, например като се уреди работата с сърбите или пък когато се появят сериозни изгледи че всичко върви към изглаждане конфликта по мирен начин. Можеш ли си представи как се затъждавам за всички ви като че ли никак не сме се виждали. Недялко сигурно пак ме забрави съвсем и не ме търси вече. Мама как е сега добре ли е сигур постоянно е бакалка. Мляко продължавате ли да вземате и да правите сирене. Когато пиша настоящото съобщават ни от частни лица че щели да уволняват до 18 набор и че уж сърбите щели да подпишат. Договора, до колко е вярно но това не се знае още, но днес утре ще стане известно положението.

*Приеми поздрава ми и поздравя мама, баба и всички които питат.
Целувки,
Кр. Киримов*

Село Чешиновци
30.05.913 г.

Миличка,

Току бях изпратил писмото до Коле, в което писах че не съм получил никакво писмо от тебе, нищо от него и донесоха писма от полка, между които и едно от твойта ръка, писано от 19 V. Пишеш ми в него че си получила писмото ми от 15сти. Това показва че от тука за там пощата иде редовно, но от там за тука не. Затова пишете Вий по често. Благодаря за твоето макар и кратко писамце. Икономов може би утре или другия ден да потегли за България в отпуск 12 дни. По него може би ще ти пиша. Бързам да сваря да изпратя това писмо затова прекратявам. Не съм получил писмото с удостоверението и въобще никакво друго писмо освен твоето от 19 и онова на Коле от 13 пратено по Никола Господинов.

Поздрави всички въщи. Уйко Петър и Атанасови. Целувам те, целуни Недялко.
Твой верен, Кръстю

С. Чешиновци
4 юни 913 г.

Мила,

И днес както повече от 15 дена по напред не получих писмо от Вас причината коя е не зная. Дали не пишете Вий или не докарват до нас направо писмата, ами отиват за полка, който е отделно от нас и там много ги забавят. Добре съм. Удостоверението което исках още не съм получил. Както и на 2 Юний Ви писах получих писмата Ви пратени по войниците. Лошото за сега е в това че парите не ни дават. Имаме да получаваме заплати и дневни пари за Март, Април и Май около 1500 лева срещу които нито лев пари са ни дали. Ще вземем вече да гладуваме сигур ако заеми от някои цивилни лица не намерим.

Пощата отива че бързам. Приеми поздрави и поздрави всички у дома.

Целувам те,

Кръстю

ПП. Чакам вече да ми съобщите че сте извадили меда от кошера.

9 юни 913 г.

С. Зелена морава, покрив – ясно небе

Миличка,

Както Ви писах и на 4 того спряха вече да дохождат писма от Вас по каква причина не зная. Не съм получил например още удостоверението, което може и да ми попречи да получа заплатата си за Март и Април. Где се спират писмата ни не знаем. Освен онези писма, които ми пращате по войници, които си бяха дошли в отпуск, други не съм получил. Отпуските, както и онзи ден Ви писах, ги спряха сигур по причина че се почва болеста холера, а и по други причини, за които сега не мога да Ви пиша, а ще Ви кажа по после. За сражения, за които пишат в вестниците, че са ставали близо при гр. Щип, Ний тука поне нищо не сме чули макар че сме на 15-20 километра от там. Тук сега живеем добре. Намираме си още всичко за ядене, само пийне не се намира, но и без него бива. Днес утре чакаме вече да се започнат или военни действия с брачата или пък ако ще се урежда всичко по мирен начин, да започне демобилизация на най-старият набор. Ако може запитайте в пощата там от един месец насам как пращат за насам писмата отнасящи се за полка ни, та не можем да получим нито едно.

Това неопределено положение, в което се намираме взе да ни омръзва много повече от колкото като имаше военни действия с противника. По цял ден лежим, ядем, а никаква ра-

бота. Вестници получаваме обаче винаги излезнали в София 3–4 дена по-рано, така щото новините учим много късно, пак благодарение на телефони и телеграфи можем най-важните новини да научаваме даже и преди вестниците. Така например вчера се научихме че България е подала Нота до Сърбия да изпразни до 8 того окупираната безспорна зона (според договора), а също и Австрия подала такова с срок до 10 того пак до Сърбия в същия смисъл. Какво ще стане обаче и след това не се знае. В Сърбия както се вижда има силно настроение за война, та да видим резултатите какви ще бъдат.

По първо ти бях писал, че има холера между войниците, за това имам да ти съобщя, че в нашата и трета дружина, както сме отделно нямаше нито един случай. Имаше в другите две дружини, но спряха заболяванията. Имаше само 7–8 мъртви случая. Най-много имаше в 30и и 57и полкове, също с умрели по 200–250 души. Но вече заболяванията спряха. Онзи ден Ви бях плакал, че страдаме от към парична страна. Сега сме добре. Ковчежника ни даде аванс срещу заплатата за месец Март и след 10–15 дена ще ни изплаща за Март и Април. Дано докато си додим (не се чете), та да ядем пресен мед от нашите пчели.

Приеми поздрава ми и поздравя всички у дома и целуни Недялко за мен.

Целувам те,

Кръстю

Последните две писма на Кр. Киримов свидетелстват за нарастващо напрежение в обстановката. В предпоследното си писмо той съобщава, че отпуските в полка са преустановени и никой повече не може да го напуска. Последното запазено писмо, датирано от 13 юни, разкрива, че полкът не е в окопи, а на бивак, като сред състава се разпространяват различни слухове относно евентуално оттегляне на сръбските сили. Подпоручик Киримов се надява скоро да се върне в дома при близките си. Два дена по-късно надеждите му рухват.

Без дата и място,

Първата част от писмото липсва

(...) че до 17 Юний всичко ще се свърши, а то и 1 мина а пък никакво разрешение на въпроса няма и изглежда че най-малко още 10 – 15 дена няма да има. Нашата работа тук засега може да се каже е дембелтък. Ядене, карти игране и спане и пак повторение наново същото, въпреки това, обаче, и то ни омръзна както въобще омръзва всякакво еднообразие. Отпуските спряха и няма да може вече никой, нито офицер нито войник да доди към Хасково. Аз чакам за да получа удостоверението от банката. Колю ми пишеше че го е изпратил обаче кой знае къде е останало това писмо не знам. При това разбъркване на работите изглежда че става абсурд просто желанието Ви да додите Вий към тези балкански места да се полюбувате на хубавата природа и се видим. Това щеше да има възможност да се направи ако не се беше появила в някои от полковете от нашата дивизия, в какъвто случай щяхме да бъдем сега към Кюстендил, но както и да е, всяко зло за добро ще кажем най-после. Дано работите се уредят по мирен начин, та макар и късно да можем живо и здраво да се върнем по домовете си и се радваме на добър живот.

Хайде тази година дано искарате мед та да се отплаща старанието ми миналата година да усиля пчелата до най-голяма степен. Пиши ми дали вече са изработили пчелите поне една част от магазина или се случи както миналата година. Ако съдя както е тука, често да вали дъжд, мога да заключа че ще може да (не се чете) магазина мед, а това значи да искарате толкова мед че да се плати цялата (не се чете) на кошера.

Хайде стига съм писал глупости, ами да свърши. Защо не ми пишеш какво стана с идването на Уйко Петър и К. Попов към полка. Защо не се (не се чете) да доставят поне царвули за полка понеже войниците ни скоро ще почнат боси да ходят.

Приеми сърдечния ми поздрав и поздравя всички в къщи и който пита.

С хиляди целувки, твой Кръстю

13.06.913 г.⁹

Миличка,

Писмата ти от 5 Юний пратени по Сим. Трендафилов получих вчера на 12 того. В едното си ме питаш как живеем. Аз мисля че в всяко писмо ти пиша как прекарваме, но може би да съм забравил. Макар и да сме много близо до сърбите, но не сме при пълно бойно разположение т. е. не сме в окопи, а на биваци с охранение отряд. Аз съм с Русев в една палатка, имам си направен креват временен от дървета в едно хубаво балканско място сме на чист въздух и хубава вода. Храна и винце тоже си намираме и от тази страна лишения не търпим. Ний тука цял ден почти лежим, карти играем и се веселим. Не искаме и да знаем за това че можело да има война с сърбите.

Тук вчера се научихме, че сърбите се съгласили на исканията ни да изпразнят безспорната зона, в спорната да остават смесени гарнизони, а днес се научихме, че кабинета сръбски паднал. Кое от тази новина е вярно още не знаем точно, но ако е вярно (не се чете) ще очакваме в скоро време демобилизация. Едно е вярно, в което не се и даже съмняваме, че сърбите вчера и нощес палиха цели села, виждаше се пушека и се осветяваше през нощта небосвода. Това обстоятелство иде да покаже че те имат намерение да напуцат тези места. Тук близо до нас доброволците често тревожат сърбите и завързват често престрелки с тях. Един сръбски майор онзи ден казал защо ни предизвикват когато ний до 2-3 дена ще се оттегляме от тука. Както виждаш (не се чете) в наша полза т. е. за по-бързо уреждане въпроса. Хайде миличка дано имаме късмета да се уреди по-скоро тази работа, та да си се съберем и да си заживеем мирен и тих живот. До като да си додим сигур ще извадите мед.

Целувка, твой Кръстю

На 15 юни генерал Михаил Савов заповядва настъпление между Осоговската планина и река Вардар, за овладяване на позиции край река Брегалница. На 16 юни командирът на 10-и Родопски полк нарежда настъпление към безспорната зона, с цел овладяване на левия бряг. [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 118] В ожесточените боеве се включва и 3-ра дружина, с нейната 12 рота по командването на подпоручик Киримов.

В ранните часове на 17 юни, с началото на българската атака, до късния следобед на следващия ден, полкът понася значителни загуби. Трета дружина активно подпомага настъплението на съседния 30-и Шейновски полк [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 110–120]. Кръстю Киримов оцелява в тежките боеве край река Брегалница на 17 юни, но много от неговите другари нямат този късмет. Убити са 7 офицери и 347 войници. 78 са безследно изчезнали. [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 121] На 18 юни генерал Савов нарежда прекратяване на огъня, но примирие не е постигнато. Царят го освобождава и назначава генерал Радко Димитриев за помощник-главнокомандващ. Между 27-29 юни 10-и пехотен Родопски полк продължава своя тежък поход към старата българска граница. Изтощението и сломеният дух се усещат сред редиците. Холерата покосява мнозина, а запасите от храна привършват. По време на трудния преход изгубени са сандъци с боеприпаси и продоволствия, което допълнително утежнява положението на полка [Христов, К., Шкодрев, Г. 1942, с. 123; Кремен, М. 1982, сс. 81–88].

На 7, 8 и 9 юли на връх Повиен се разиграва една от най-драматичните битки в българската военна история. През тези три дни IV армия се сражава срещу сръбски и черногорски войски, за да предотврати проникването на чужди сили в България. Центърът на ожесточените боеве е отбраната на позицията при Говедар, където многократните масирани атаки на

⁹ Мястото е Плачковица.

сръбската артилерия завършват с ожесточен ръкопашен бой. Сред загиналите е и подпоручик Кръстю Киримов, покосен от граната при последното сръбско нападение на позицията на 9 юли 1913 г. [**Христов, К., Шкодрев, Г.** 1942, с. 127–129; **Кремен, М.** 1982, с. 88–96].

В издадената през 1942 г. история на полка от тогавашните му командири полк. Кирил Христов и полк. Георги Шкодрев завършват разказа си за битката при вр. Повиен с призив към потомците на хасковските бойци от 10-и пехотен Родопски полк: „Българи от Хасково! Прочетете тоя списък и потърсете потоците от кръвта на вашите бащи на Повиен! Запитайте живите, които носят раните от този кървав бой. Те ще ви кажат повече от сухите редове на тая книга.“ Следват имената на 73-мата загинали. На 3-то място е изписано името на подпоручик Кръстю Киримов, загинал на 9 юли 1913 г. [**Христов, К., Шкодрев, Г.** 1942, с. 131].

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Кремен, М. 1982 – Михаил Кремен. Брегалница. Военно издателство. София, 1982. [Mihail Kremen. Bregalnitsa. Voenno izdatelstvo. Sofia, 1982].

Марков, Г. 2021 – Георги Марков. България в Балканския съюз срещу Османската империя, 1912–1913 г. София, 2021. [Georgi Markov. Bulgaria v Balkanskiya syuz sresthu Osmanskata imperiya, 1912–1913. Sofia, 2021].

Узунова, В. 2023 – Веселина Узунова. Непубликувани писма от фронта на Балканската война от фонда на РИМ-Хасково. – В: Свиленград – 110 години свобода. Свиленград, 2023. [V. Uzunova. Nepublikuvani pisma ot fronta na Balkanskata voyna ot fonda na RIM–Haskovo. – V: Svilengrad – 110 godini Svoboda. Svilengrad, 2023]

Христов, К., Шкодрев, Г. 1942 – Кирил Христов, Георги Шкодрев. Бойна история на 10 пехотен Родопски полк. София, 1942. [K. Hristov, G. Shkodrev. Boyna istoriya na 10 pehoten Rodopski polk. Sofia, 1942].